

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНЕНИХ КРАЇН

PROBLEMS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN UKRAINE AND WAYS OF THEIR SOLUTION BASED ON THE EXPERIENCE OF ECONOMICALLY DEVELOPED COUNTRIES

У сучасному світі питання розвитку інноваційної діяльності посідає важливе місце в умовах глобалізації та міжнародної конкуренції. Рівень інноваційного розвитку країни визначає темпи і напрями її економічного зростання у довгостроковій перспективі. У статті проведено дослідження змін рівня розвитку інноваційної діяльності в Україні протягом останніх років. Проаналізовано динаміку позицій країни у світових рейтингах за глобальним індексом інновацій, індексом інноваційного розвитку, глобальним індексом конкурентоспроможності та індексом легкості ведення бізнесу. Визначено, що втрати науково-технічного потенціалу, спричиненого високим рівнем еміграції науковців, мають значний вплив на розвиток інноваційної діяльності в довгостроковій перспективі. Проаналізовано низку проблем, які стримують розвиток інноваційної діяльності в Україні. Вивчено досвід економічно розвинених країн у сфері стимулювання інноваційного розвитку. Запропоновано комплекс заходів, необхідних для відновлення науково-технічного потенціалу країни та забезпечення інноваційної активності вітчизняних підприємств.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, інноваційна політика, науково-технічний потенціал, наукові дослідження, конкурентоспроможність.

В современном мире вопрос развития инновационной деятельности занимает важное место в условиях глобализации и международной конкуренции. Уровень инновационного развития страны определяет темпы и вектор ее экономического роста в долгосрочной перспективе. В статье проведено исследование изменения уровня развития инновационной деятельности в Украине на протяжении последних лет. Проанализирована динамика позиций страны в мировых рейтингах по глобальному индексу инноваций, индексу инновационного развития, глобальному индексу конкурентоспособности и индексу легкости ведения бизнеса. Определено, что потери научно-технического

потенциала, вызванные высоким уровнем эмиграции ученых, оказывают значительное влияние на развитие инновационной деятельности в долгосрочной перспективе. Проанализирован ряд проблем, сдерживающих развитие инновационной деятельности в Украине. Изучен опыт экономически развитых стран в области стимулирования инновационного развития. Предложен комплекс мероприятий, необходимых для восстановления научно-технического потенциала страны и обеспечения инновационной активности отечественных предприятий.

Ключевые слова: инновации, инновационное развитие, инновационная деятельность, инновационная политика, научно-технический потенциал, научные исследования, конкурентоспособность.

In the modern world, the issue of the innovative development takes an important place in the context of globalization and international competition. The level of the country's innovative development determines the pace and direction of its economic growth in the long-term perspective. There was made a research of the changes in the level of innovative development in Ukraine over the past few years in the article. The dynamics of the country's positions in the world rankings by the global innovation index, the index of innovation development, the global index of competitiveness and the ease of doing business index were analyzed. It was determined that the loss of scientific and technical potential, caused by the high level of scientists emigration, has a significant impact on the innovative development in the long term. A number of problems that hold back the innovative development in Ukraine were analyzed. The experience of economically developed countries in the field of stimulating innovative development were studied. There was proposed a set of measures to restore the country's scientific and technical potential and to ensure the innovative activity of domestic enterprises.

Key words: innovation, innovative development, innovative activity, innovation policy, scientific and technical potential, scientific research, competitiveness.

УДК 330.341:658.152.012

Михайленко Н.О.

к.е.н., доцент кафедри економіки і підприємництва Херсонський національний технічний університет

Манойленко А.М.

студент Херсонський національний технічний університет

Постановка проблеми. Питання розвитку інноваційної діяльності, розроблення та впровадження інновацій посідають важливе місце в умовах глобалізації та міжнародної конкуренції. Вони створюють передумови для економічного розвитку країни та підвищення життєвого рівня суспільства.

Сьогодні українська економіка потребує забезпечення високого рівня інноваційної активності підприємств із метою подолання невідповідності сучасним ринковим вимогам та неспроможності конкурувати на світових ринках. Проте вітчизняні і закордонні науковці стверджують, що розвиток інноваційної діяльності в Україні перебуває у кри-

зовому стані та знаходиться на значно нижчому рівні порівняно з більшістю економічно розвинених країн. Отже, основним завданням є визначення проблем розвитку інноваційної діяльності в Україні та шляхів їх вирішення на основі аналізу досвіду країн, для яких інноваційний розвиток є пріоритетним напрямом довгострокового економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем та напрямів розвитку інноваційної діяльності, аналізу закордонного досвіду у питанні стимулювання інноваційних процесів та можливості його застосування в Україні приділя-

Таблиця 1

Динаміка позицій України у світових рейтингах

Показники	Позиції України				
	2013	2014	2015	2016	2017
The Global Innovation Index (127 країн)	71	63	64	56	50
The Bloomberg Innovation Index (50 країн)	49	33	41	42	46
The Global Competitiveness Index (137 країн)	84	76	79	85	81
Ease of Doing Business Index (196 країн)	112	96	83	80	76

ється увага в дослідженнях багатьох вітчизняних учених, таких як І.П. Андрушків, К.М. Афанасьєв, І.Г. Ганечко, Ю.М. Голей, Т.В. Гринько, Б.М. Данилишин, О.А. Мельниченко, В.М. Геєць та інші. Дослідження науковців є фундаментом для визначення напрямів розвитку інноваційних процесів в Україні, вони дають змогу визначити пріоритетні шляхи вдосконалення методів стимулювання інноваційної активності вітчизняних підприємств та забезпечення розвитку науково-технічного потенціалу. Аналіз робіт вітчизняних учених дає можливість дійти висновку про наявність в Україні значного потенціалу для забезпечення інноваційного розвитку економіки за умов підтримки і активних дій держави.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем розвитку інноваційної діяльності в Україні, аналіз досвіду економічно розвинених країн щодо можливості використання методів стимулювання її розвитку та визначення напрямів розвитку інноваційної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід економічно розвинених країн світу свідчить, що економічний розвиток країни та життєвий рівень у суспільстві визначається рівнем розвитку інноваційної діяльності. Сьогодні конкурентоспроможними є ті країни, підприємства та галузі, які займаються розробленням та впровадженням інновацій. Україна продовжує розвиватися як країна, в економіці якої переважають III-й та IV-й технологічні устрої, тоді як економічно розвинуті країни пріоритетними вважають V-й та VI-й технологічні устрої [1, с. 68].

Хоча протягом останніх років в Україні спостерігалися позитивні тенденції щодо розвитку інноваційної діяльності, здебільшого вони мали одиничний характер, що свідчить про відсутність системності та узгодженості інноваційної політики країни, її спрямованості на досягнення довгострокових цілей. Отже, необхідно виявити основні проблеми, які стримують розвиток інноваційної діяльності в Україні, та визначити шляхи їх вирішення, засновані на вивченні досвіду економічно розвинених країн, які визначили розвиток інноваційної діяльності як основу довгострокового економічного зростання.

Проблеми розвитку інноваційної діяльності в Україні можуть бути проаналізовані на основі вивчення динаміки Глобального індексу інновацій (The Global Innovation Index), що складається Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization, WIPO), Корнелльським університетом (Cornell University) та міжнародною бізнес-школою Insead. Він визначає рівень розвитку інноваційної діяльності та рівень ефективності інноваційної політики для різних країн світу. Протягом останніх 5 років Україна зміцнила свої позиції в рейтингу на 21 пункт та у 2017 р. посіла 50 місце серед 127 країн світу [2].

Згідно з цим дослідженням, український бізнес слабо розвинений за такими напрямками: за параметром «засвоєння технологій» Україна посіла 72 місце, за «створенням креативних товарів і послуг» – 77 місце, за «впливом знань» – 92 місце [2]. Таким чином, однією з проблем розвитку інноваційної діяльності в Україні є орієнтованість бізнесу на короткострокову перспективу та його негативне ставлення до проведення інноваційної діяльності, інтенсифікації НДДКР, розроблення і впровадження нових технологій, створення нових товарів і послуг, використання знань і навичок персоналу з метою впровадження науково-обґрунтованих методів організації виробництва, оптимізації виробничого процесу, зниження витрат, покращення якості продукції, зміцнення конкурентних позицій підприємств на вітчизняному ринку та пристосування до ринкових умов зовнішніх ринків.

Рейтинг найбільш інноваційних економік також складається міжнародним агентством Bloomberg Rankings на основі оцінок семи показників та визначення загального індексу інновацій (The Bloomberg Innovation Index): інтенсивності НДДКР; продуктивності праці; присутності в економіці високотехнологічних компаній; поширеності вищої освіти; доданої вартості товарів; кількості зареєстрованих патентів і кількості дослідників. У цьому рейтингу у 2017 р. Україна посіла 46 місце за загальним індексом. Незважаючи на те, що Україна ввійшла до списку 50 найбільш інноваційних економік світу, порівняно з 2014 роком рейтинг знизився на 13 позицій. При цьому найнижчі позиції наша країна зайняла за показниками інтенсивності НДДКР – 47 місце, доданої вартості товарів – 48 місце, продуктивності праці – 50 місце [3]. З цього можна дійти висновку, що низька продуктивність праці, спричинена використанням неефективних методів організації виробництва та управління витратами, застарілих технологій, фізично та морально зношеного обладнання приводить до низького рівня рентабельності промислових підприємств, внаслідок чого проведення НДДКР ускладнюється через брак власних фінансових ресурсів.

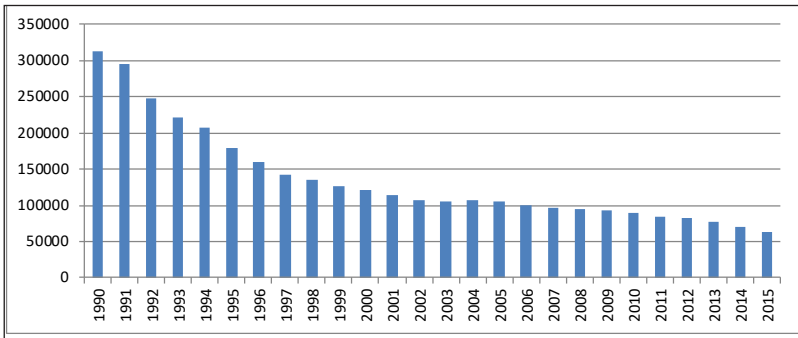

Рис. 1. Чисельність науковців в Україні в 1990–2015 рр., осіб (побудовано за даними Державної служби статистики [7])

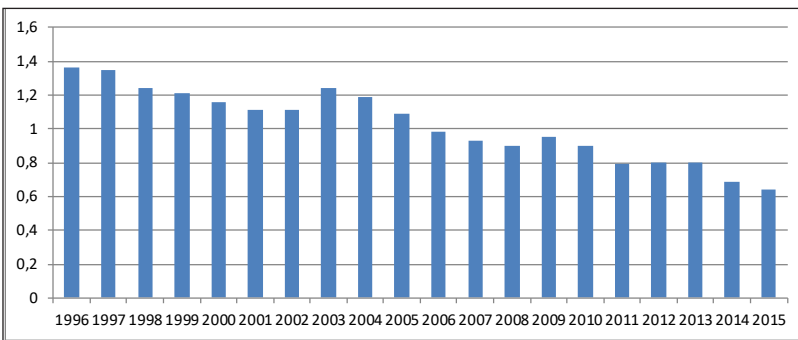

Рис. 2. Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП в 1996–2015 рр., % (побудовано за даними Державної служби статистики [7])

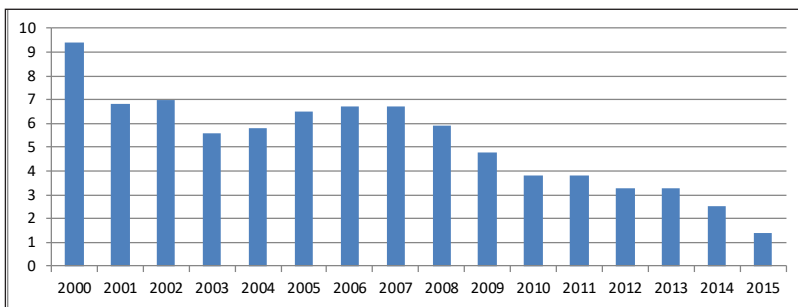

Рис. 3. Питома вага інноваційної продукції в обсязі промислової в 2000–2015 рр., % (побудовано за даними Державної служби статистики [7])

За глобальним індексом конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), розрахованим за методикою Всесвітнього економічного форуму (The World Economic Forum, WEF), Україна посіла у 2017 р. 81 місце зі 137 країн, що на 4 пункти краще від попереднього року. За показниками блоку «інновації та фактори вдосконалення» Україна зайняла 77 місце, в тому числі за складником інновацій – 60 місце та за складником відповідності бізнесу сучасним вимогам – 90 місце [4]. Головними чинниками ситуації, що склалася, автори дослідження вважають недосконалість законодавчої бази, яка визначає розвиток інноваційної діяльності, обмежений зв'язок між державним та підприємницьким сектором, дефіцит фінансових ресурсів, необхідних для проведення

інноваційної діяльності, слабо розвинуту інфраструктуру та високий рівень міграції науковців.

Важливим для розвитку інновацій та інвестицій також є індекс легкості ведення бізнесу (Ease of Doing Business Index), який складається за сприянням Світового Банку. Значення індексу легкості ведення бізнесу в Україні зростає, порівняно з 2013 р. Україна піднялася на 36 позицій та у 2017 р. посіла 76 місце серед 196 країн світу. Загалом, позиції України за багатьма параметрами зростають, проте наша країна досі залишається серед аутсайдерів за показниками захисту інвесторів – 81 місце, виконання контрактів – 82 місце, легкістю зовнішньої торгівлі – 119 місце, доступу до електрики – 130 місце, легкістю процедури банкрутства – 150 місце [5]. Отже, основними проблемами України, які перешкоджають веденню бізнесу та проведенню інноваційної діяльності, є несприятливий інвестиційний клімат країни, низький рівень підприємницької культури, неефективна митна та зовнішньоторговельна політика, недостатня розвиненість інфраструктури та системи доступу до джерел енергії, складність виходу з бізнесу.

Однією з основних проблем розвитку інноваційної діяльності в Україні є втрати науково-технічного потенціалу, спричинені високим рівнем еміграції науковців. У 1990 р. на тисячу осіб зайнятого населення припадало 11 осіб, які працювали в науково-технічній сфері. Сьогодні цей показник значно нижчий, серед тисячі осіб зайнятого населення лише 3,2 особи займаються дослідницькою діяльністю, а 5 є виконавцями наукових та науково-технічних робіт. Можна відзначити і позитивну тенденцію: частка найбільш активної вікової групи науковців (30–50 років) постійно зростає [6, с. 18]. Таким чином, протягом усього періоду незалежності спостерігається скорочення чисельності науковців, кількість яких у 2015 р. порівняно з 1990 р. знизилася у 4,9 раза, зі 313 тис. осіб до 64 тис. осіб (рис. 1) [7].

Ще однією проблемою, пов'язаною з науково-технічним потенціалом України, є відсутність належної співпраці між секторами науки та бізнесу. Оскільки, на відміну від розвинених країн, науковці, які залишилися в Україні, здебільшого

зосереджені у вищих навчальних закладах, а не в промисловості, їхні можливості щодо сприяння проведенню активної інноваційної діяльності та ефективного використанню нововведень на виробництві обмежені. У результаті більшість розробок носять здебільшого теоретичний характер, а питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП постійно зменшується і протягом останніх років знаходилася на рівні 0,6–0,8%, тоді як у розвинених країнах цей показник становить 2–3% (рис. 2) [7].

Відсутність розвинутого механізму управління розвитком інноваційної діяльності та системи захисту інтелектуальної власності негативно впливає на обсяги інноваційної активності вітчизняних підприємств.

Так, наприкінці 1980-х рр. частка промислових підприємств на території України, які виробляли інноваційну, впроваджували нову чи вдосконалювали наявну продукцію, становила 60–70%, але вже на початку 1990-х рр. значення цього показника знизилася майже втричі і становило 20–26% [6, с. 18]. Тенденції до зниження простежуються протягом усього періоду незалежності, внаслідок чого вже у 2015 р. в обсязі промислової продукції лише 1,4% була інноваційною (рис. 3) [7].

Визначальним стримуючим чинником розвитку інноваційної діяльності в Україні є пасивність держави у його заохоченні. Отже, для вирішення цієї проблеми необхідно звернутися до позитивного досвіду економічно розвинених країн у підтримці інноваційного розвитку.

У світовому досвіді, окрім державного фінансування, є низка інструментів непрямого стимулювання розвитку інноваційної діяльності. Ці альтернативні методи займають провідну роль в інноваційній політиці розвинених країн і переважно здійснюються через податкову систему. Ключове місце серед основних засобів підтримки наукових та науково-технічних досліджень, пов'язаних із впровадженням інновацій, займає диференційоване оподаткування, сутність якого зводиться до надання податкової знижки за проведення НДДКР. Ця знижка застосовується для заохочення НДДКР на підприємствах та стимулювання їхнього інноваційного розвитку. Вона зменшує податок на прибуток підприємства на суму додаткових витрат на НДДКР: у США обсяг такої знижки становить 20% від суми приросту витрат на НДДКР порівняно з максимальним рівнем цих витрат, зафіксованим раніше. При цьому обсяг знижки становить не більше 10% від загального обсягу податкових зобов'язань компанії [8, с. 39].

Встановлення пільгового режиму амортизаційних відрахувань є ще одним засобом державної підтримки розвитку інноваційної діяльності. Він дає можливість інноваційним підприємствам здійснювати модернізацію устаткування з метою

підвищення його продуктивності. Так, у Великобританії дозволяється повне списання сучасного наукового обладнання у перший рік використання.

У таких країнах, як Швеція, Німеччина та Японія, є метод непрямого стимулювання інноваційної діяльності, сутність якого полягає у створенні резервного фонду, спрямованого на фінансування інноваційної діяльності, до якого передбачається відрахування частини прибутку підприємств. При цьому цей резервний фонд повністю звільняється від оподаткування.

Досліджуючи проблему державного стимулювання розвитку інноваційної діяльності, необхідно звернути увагу на важливість розвитку технополісів та технопарків, створення яких є досить популярним інструментом в економічно розвинених країнах. Під технополісом розуміється науково-промисловий комплекс, що складається з центральної науково-дослідної інституції, діяльність якої полягає у проведенні фундаментальних наукових досліджень, та об'єднаних повним інноваційним циклом підприємств [9, с. 170]. Таким чином, розвиток технополісів дає можливість для розроблення та впровадження у виробництво нових технологій, створення нової або удосконалення старої продукції на основі щільної співпраці комерційних підприємств та наукових інституцій.

Оскільки більшість інноваційних проектів мають високий рівень ризикованості, доцільним стає використання такого методу непрямого стимулювання розвитку інноваційної діяльності, як гарантування позик, спрямованих на фінансування проведення НДДКР та впровадження інновацій. Цей інструмент дає змогу підприємствам отримати фінансові ресурси для організації інноваційної діяльності, а кредиторам – надавати позики без ризику їх неповернення.

В умовах дефіциту державного бюджету та низької рентабельності вітчизняних підприємств слід також звернути увагу на важливість створення умов для роботи венчурних фондів, діяльність яких орієнтована на співпрацю з інноваційними підприємствами та фінансування інноваційних проектів. У низці розвинених країн, зокрема у США, венчурні фонди є одним з основних засобів стимулювання розвитку інноваційної діяльності.

Таким чином, можна визначити низку проблем, які стримують розвиток інноваційної діяльності в Україні: недосконалість законодавчої бази, яка визначає розвиток інноваційної діяльності; відсутність механізмів співпраці між секторами науки та бізнесу; дефіцит власних фінансових ресурсів, необхідних для проведення інноваційної діяльності; низький рівень розвитку інфраструктури; високий рівень еміграції науковців; недосконалість податкового законодавства; несприятливий інвестиційний клімат, спричинений економічною ситуацією в країні; неефективна митна та зовнішньоторговельна

політика; низький рівень підприємницької культури; відсутність єдиної стратегії розвитку інноваційної діяльності; недосконалість системи захисту інтелектуальної власності.

Для забезпечення розвитку інноваційної діяльності в Україні необхідне комплексне проведення організаційних заходів на державному рівні, заснованих на досвіді економічно розвинених країн та спрямованих на: впровадження диференційованого оподаткування, сутність якого полягає у наданні податкової знижки за проведення НДДКР; встановлення пільгового режиму амортизаційних відрахувань; надання підприємствам можливості для створення вільних від оподаткування резервних фондів, спрямованих на фінансування інноваційної діяльності; створення системи гарантування позик, спрямованих на фінансування проведення НДДКР та впровадження інновацій; вдосконалення законодавчої бази щодо діяльності інвестиційних, зокрема венчурних фондів; поліпшення механізму захисту прав інтелектуальної власності та процедур патентного захисту інновацій; забезпечення комерціалізації результатів наукових досліджень шляхом створення умов для ефективної співпраці наукового та підприємницького секторів у сфері інноваційної діяльності на основі створення технополісів та технопарків; розвиток міждержавного співробітництва в галузі наукових досліджень та інноваційної діяльності, спрямованого на координацію зусиль у питаннях розвитку пріоритетних для кількох держав напрямів.

Проведення запропонованих заходів дасть можливість відновити науково-технічний потенціал країни, створити умови для розвитку інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, пристосувати їх до сучасних ринкових вимог та забезпечити конкурентоспроможність на світовому ринку з метою досягнення довгострокового економічного зростання України.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було виявлено, що протягом останніх десятиліть Україна втрачала наявний науково-технічний потенціал. Гальмування технологічного розвитку, невідповідність сучасним ринковим вимогам та неспроможність конкурувати на світових ринках привели до загального падіння виробництва та банкрутства багатьох великих українських підприємств. Це було спричинено низкою проблем, пов'язаних з розвитком інноваційної діяльності в Україні, зокрема недосконалістю інноваційної, податкової, інвестиційної, митної та зовнішньоторговельної політики; відсутністю належної співпраці між секторами науки та бізнесу та низьким рівнем розвитку системи захисту інтелектуальної власності.

Згідно з результатами проведеного дослідження, протягом останніх років позиції України в світових рейтингах, які характеризують інноваційний розвиток країни, поступово покращуються. Значних результатів було досягнуто за показником легкості ведення

бізнесу. За дослідженням Світового Банку, порівняно з 2013 р. Україна піднялася на 36 позицій та у 2017 р. посіла 76 місце серед 196 країн світу. Оскільки саме приватний сектор є основною рушійною силою розвитку інноваційної діяльності у більшості економічно розвинених країн, можна дійти висновку, що покращення умов для ведення бізнесу є першим кроком до інноваційного розвитку країни.

Для забезпечення подальшого розвитку інноваційної діяльності в Україні необхідне комплексне використання методів стимулювання інноваційної активності, зокрема вдосконалення податкового законодавства; вдосконалення законодавчої бази щодо діяльності венчурних фондів; поліпшення механізму захисту прав інтелектуальної власності; забезпечення ефективної співпраці наукового та підприємницького секторів у сфері інноваційної діяльності і розвиток міждержавного співробітництва в галузі наукових досліджень та інноваційної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко В. Технологические уклады в контексте стремления экономических систем к идеальности // Соціально-економічні проблеми і держава: журнал. Тернопіль, 2013. Т. 8, № 1. С. 65–72.
2. Global Innovation Index 2017 Innovation Feeding the World. URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf.
3. Bloomberg Innovation Index / 2013-2017 Reports // URL: <https://www.bloomberg.com>
4. The Global Competitiveness Report 2017-2018. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>.
5. Doing Business 2018 Reforming to Create Jobs. URL: <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>.
6. Гринько Т.В. Інноваційний розвиток України: тенденції та проблеми / Т. В. Гринько // Технологічний аудит та резерви виробництва. 2013. № 1(3). С. 17–21. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatr_2013_1\(3\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatr_2013_1(3)_4)
7. Наукові кадри та кількість організацій. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Голей Ю.М. Стан та проблеми інноваційного розвитку промислових підприємств України / Ю.М. Голей // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Менеджмент інновацій. 2015. Т. 23, вип. 4. С. 35–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumi_2015_23_4_7
9. Андрушків І.П. Закордонний досвід стимулювання інноваційної діяльності та можливість його застосування в Україні / І. П. Андрушків // Науковий вісник НЛТУ України. 2015. Вип. 25.2. С. 168–173.
10. Ганечко І.Г. Інноваційна діяльність в Україні: тенденції та проблеми розвитку / І.Г. Ганечко, К.М. Афанасьєв // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. 2016. Вип. 1. С. 189–193.